

Zbor birača — forma institucionalne participacije u selu

Zdravko Mlinar

Kada društvena participacija dobije masovni karakter najčešće se odvija u okviru određenih institucija, tako da učesnici više ne čine kohezivne društvene grupe, nego pokazuju karakteristike publike.* Na problem čoveka, koji se sve češće javlja u masi kao više manje anonimni član publike, skreću nam pažnju brojna razmišljanja sociologa u savremenoj literaturi. Članovi manje neformalne grupe ili određenog organa i sl. obično imaju veću mogućnost aktivnog nastupanja nego učesnici institucionalne društvene participacije. Što je veći broj učesnika koji istovremeno participira u nekoj kolektivnoj akciji, tim je veća njihova diferencijacija (selektivnost) na aktivne i pasivne učenike. Institucionalna participacija je vezana za različite formalizirane postupke i pravila, za više ili manje određen dnevni red, za zapisnik, za određeno rukovodstvo; vremenski ju je teže prilagođavati svakom pojedincu, prostorno je vezana za više zgrada, koje mogu biti prilično udaljene od stana pojedinca itd. To su sve uzroci zbog kojih institucionalna participacija iziskuje veoma mnogo od učesnika, naročito od onih koji u njoj »igraju« (ili bi želeli »igrati«) aktivnu ulogu. Ovo ujedno znači da ona nekim stanovnicima ne predstavlja nikakvu teškoću, dok drugima ograničava intenzitet njihove participacije. U tom smislu je baš strukturni položaj stanovnika u institucionalnoj participaciji (barem ako se radi o aktivnom nastupanju) od najvećeg značaja za njihovu međusobnu diferencijaciju u intenzitetu participacije. Određene strukturne kategorije stanovništva su više osposobljene, odnosno imaju više uslova da igraju aktivnu ulogu; druge, međutim, imaju manje uslova za to i vrlo često zbog toga ograničavaju sadržaj svoje participacije.

U vezi s neformalnom grupnom participacijom raspravljali smo, pre svega, o tome u kolikoj meri je sadržaj participacije (koji spontano odra-

* Objavljujemo treće poglavlje iz većeg rada, kojeg je autor napisao pod naslovom: **Društvena participacija u lokalnoj zajednici**. Taj rad u stvari predstavlja »case study« sela. Dolina, jednog od triju tipova naselja u kojima Institut za sociologiju i filozofiju u Ljubljani provodi kompleksno istraživanje komune na mikrosociološkom nivou. Prvo i drugo poglavlje tog rada o neformalnoj i formalnoj participaciji u selu objavili smo u »Sociologiji sela« 5-6/64. i 7-8/65.

žava individualne interese) pojedinca u skladu sa sadržajem opštih problema i interesa na nivou mesne zajednice i komune. U institucionalnoj se participaciji pojavljuje još i drugo pitanje: da li sadržina participacije (npr. raspravljanje o dnevnom redu na sastanku i sl.) odražava sadržinu životnih problema i interesa stanovnika lokalne zajednice? Načelno možemo postaviti hipotezu: pri nepromenjenim ostalim uslovima sadržina institucionalne participacije biće tim više u skladu sa sadržinom problema i interesa stanovnika lokalne zajednice ili komune, što ravnomernije budu zastupane strukturne kategorije stanovnika sa različitim interesima među njenim učesnicima i što manje budu razlike među njima u intenzitetu participacije. U suprotnom slučaju institucija i njeno delovanje može da se udalji od građana kojima je namenjena; umesto da bude sredstvo za zadovoljenje njihovih potreba, ona može postati sama sebi cilj, ili pak sredstvo manje grupe pojedinaca za zadovoljenje njihovih specifičnih interesa.

Kao institucionalnu participaciju u selu Dolina obradićemo pre svega zborove birača. Zborovi birača su jedna od temeljnih institucija neposredne demokratije, koja je osnovana na teritorijalnom principu.¹ To je institucija koja je »otvorena« svim građanima — biračima, bilo da neposredno odlučuju o zajedničkim pitanjima, bilo da utiču na odlučivanje opštinskih i drugih organa. Međutim, kako je zbor birača posrednik između pojedinca, mesne zajednice (u upravno-političkom smislu) i komune, to sadržina raspravljanja na njemu nije samo izraz neposrednih konkretnih potreba njegovih učesnika. Istovremeno se, naime, u diskusiji pojavljuje i problematika širih društvenih zajednica (komune i dr.), koju njihovi predstavnički organi daju na pretres svojim biračima. Na taj način predmet rasprava zborova birača postaju i ona pitanja koja najčešće prelaze okvire mesnih zajednica i koje stanovnici ne poznaju u dovoljnoj meri, odnosno ne identifikuju se s njima na isti način kao kada bi ih sami postavljali na dnevni red. Zborovi birača su, dakle, neposredna institucija komunalne samouprave.²

PARTICIPACIJA NA ZBOROVIMA BIRAČA

Da bi dobili potrebne podatke o participaciji stanovnika na zborovima birača prvo smo upitali anketirane da li uopšte znaju da je u protekloj polovini godine održan u mestu nekakav zbor birača. Pitanje je glasilo: »Da li možda znate da je u prošloj (1963) godini bio u ovom mestu neki zbor (sastanak) birača?« Tim pitanjem smo najpre utvrdili broj onih koji nisu

¹ Videti: Mlinar Zdravko: *Sociološka analiza zborova birača*, Studijski projekat »Sociološko istraživanje jugoslovenske komune«, Bilten br. 4, Ljubljana 1963.

² Determinizam participacije građana u komunalnoj samoupravi ne može se objasniti ako se ne vodi računa o tome u kakvom se odnosu ona nalazi prema ostalim oblicima čovekove delatnosti. Mi se zato u analizi institucionalne participacije nismo ograničili isključivo na zborove birača. Da bi dobili celovitu sliku društvene participacije u selu Dolina, analizirali smo još i participaciju u kulturno-prosvetnim priredbama (u najširem smislu) i participaciju u verskim obredima. Prva je u skladu, a druga je u suprotnosti sa stupnjem participacije na zborovima birača. Kulturno-prosvetne priredbe su oblik najmasovnije institucionalne participacije, i to ne samo kao sredstvo, nego i kao način zadovoljavanja kulturnih potreba. Na zboru birača se raspravlja o tome kako poboljšati uslove kulturno-prosvetne delatnosti u mestu, a priredbe predstavljaju već manifestaciju te delatnosti i neposredno zadovoljavanje kulturnih potreba. Verovatno je, zbog tako različitog značaja participacije, broj učesnika u drugom primeru mnogo veći. Verski obredi, međutim, predstavljaju ili neadekvatno sredstvo za ostvarenje određenih ciljeva (potreba) ili pak tradicionalnu zamenu za neposredno zadovoljavanje kulturnih potreba, koje nije postignuto u kulturno-prosvetnoj delatnosti.

znali da li je uopšte bio kakav zbor birača, zatim, broj onih koji su znali da su bila dva, i konačno respondente koji su doduše znali za održavanje zborova birača, ali su njihov broj nepravilno naveli. S aspekta participacije zanimljiva je, pre svega, prva grupa koja u stvari ima značaj nekakve izdvojene kategorije. Iako se pitanje odnosilo na informiranost (što ćemo obraditi kasnije), ipak se pokazalo da baš oni koji uopšte ne znaju da je bio neki zbor birača, imaju istovremeno i najniži stupanj participacije. Naime, oni uopšte nemaju nikakvih dodira sa zborovima birača i zato zauzimaju niži položaj na lestvici intenziteta participacije (u širem smislu) od onih koji znaju da je zbor birača održan, iako mu nisu prisustvovali.

Intenzitet participacije u užem smislu merili smo u tri stupnja:

- a) nije prisustvovao (ni jednom od oba) zboru birača,
- b) prisustvovao (jednom ili na oba) ali nije diskutovao,
- c) prisustvovao i diskutovao.

Na pitanje da li je bio neki zbor birača uopšte nije znalo da odgovori 95 (24⁰/₀) anketiranih. To znači da približno jedna četvrtina odraslih stanovnika sela Dolina živi potpuno »mimo« zborova birača. Ako im priključimo još i one koji nisu prisustvovali ni jednom od dva zbora birača (god. 1963. u periodu pre anketiranja), iako su inače znali da su bili pozvani, tada se deo neučesnika povećava još za 40⁰/₀, sve skupa na 64⁰/₀ odraslih seoskih stanovnika. Skoro dve trećine anketiranih, znači, nije prisustvovalo na oba zbora birača. Ako ovome dodamo da su neki stanovnici prisustvovali samo na jednom sastanku, proizlazi da je na pojedinom zboru birača učestvovalo još manje od 36⁰/₀ birača.³ Među onima koji su prisustvovali jednom ili na oba zbora birača (36⁰/₀) bilo je tri četvrtine pasivnih učesnika, a samo je jedna četvrtina (9⁰/₀ anketiranih) sudelovala u raspravi. Dakle, mogli bi reći da približno svaki deseti odrasli stanovnik sela Dolina aktivno sudeluje na zborovima birača.⁴

Da li je to malo ili mnogo, ne možemo ocenjivati po našim ličnim utiscima, nego samo oslanjajući se na neke pouzdanije kriterije. A kao kriteriji mogu služiti normativne odredbe, odnosno očekivanja, učinak, poređenje s drugim mestima, poređenje po strukturnim kategorijama itd. Izgleda da programsko-normativne odredbe, barem implicitno, polaze od toga da je poželjna mnogobrojna i intenzivnija participacija na zborovima birača, kao uostalom i u drugim oblicima komunalne samouprave. Međutim, ako bi bilo idealno da svi stanovnici aktivno učestvuju na zborovima birača, to bi se kosilo s optimalnim stupnjem i opsegom participacije merenom prema nekim drugim kriterijima.⁵ Da bi 100⁰/₀ učešće bilo stvarno veoma neracionalno najočiglednije se pokazuje ako ga posmatramo s aspekta njegovog efekta i organizacije. Ako je institucionalna participacija sredstvo za ostvarenje određenih ciljeva, odnosno način zadovoljenja različitih potreba pripadnika lokalne zajednice, to još ne znači da iste ciljeve nije moguće postići i s manjim brojem učesnika. Viši procenat učesnika na zboru birača nužno

³ Uprkos toga, utvrđeni procenat učesnika na zboru birača u selu Dolina je ipak iznad republičkog proseka i proseka u drugim mestima u SR Sloveniji.

⁴ U pravilu u celoj godini održe se dva zbora birača, međutim već u prvoj polovini 1963. godine, kada je provedeno anketiranje, održana su dva zbora birača, jedan posvećen predlogu društvenog plana i budžeta, a drugi izborima.

⁵ Zato je već zakonski određen minimalni deo učešća (10% birača koji moraju biti prisutni, da bi zbor mogao donositi punovažne odluke), postavljen prilično realno.

nema kao posledicu i veći učinak u ostvarivanju postavljenih ciljeva. Samo uz određene dodatne uslove veći broj učesnika omogućava i bolje rezultate s aspekta ostvarenja opšteg interesa. Ti uslovi odnose se na strukturu učesnika, pre svega na strukturu onih učesnika koje tangira odluka zbora birača. Naime, da bi odluka uzimala u obzir i opšti interes, potrebno je da u njenom donošenju sudeluju stanovnici strukturnih kategorija, koji u datom pitanju imaju različite interese. Jer, ako su zastupljene samo neke strukturne kategorije stanovnika, odnosno ako snažno preovlađuju, one mogu nametnuti svoj posebni interes na štetu opšteg ili nekih drugih interesa. U nekim slučajevima imaju svi birači s područja zbora birača isti interes, koji se razlikuje ili je suprotan interesu birača npr. u drugoj zajednici. U takvim primerima mnogo je veća mogućnost da načelo »što većeg učešća« dođe u suprotnost sa zahtevom racionalnosti i može da se ostvaruje na štetu ostalih čovekovih potreba (ako npr. čovek ima utisak da gubi vreme, a da svojim učešćem ne doprinosi rešenju, jer jednostavno nema više ništa da doda onome što su već mnogi drugi rekli).

U vezi s ovim pojavljuje se jedno novo pitanje. U slučaju kada manji broj pojedinaca načelno isto tako može rešiti određeno pitanje mesne zajednice ili komune, da li načelo racionalnosti dolazi u sukob s načelom demokracije? Iz teorije grupne integracije poznato je da se pojedinac tim više identifikuje s određenom odlukom, što jači ima osećaj da je i on sudelovao u odlučivanju. Pošto prihvati zajedničku odluku kao svoju vlastitu, u njemu se pobudi osećaj odgovornosti i spreman je u mnogo većoj meri da lično doprinosi njenoj realizaciji. A ako se odluka pokaže kao nepravilna, tada je i sam krivac negativnih posledica. Njegova kritika postane takođe i samokritika itd. U tome je značaj masovnog učešća na zboru birača o kome treba voditi računa vis-à-vis razloga racionalnosti, stručnosti i sl. Razumljivo je da ostaje pitanje, da li je baš zbor birača najadekvatniji oblik da se dostigne takva identifikacija s odlukom. Primetni znaci participacije u odlučivanju nisu nužno pravilan pokazatelj identifikacije. Ako na jednom zboru birača veći broj građana sudeluje u raspravi o određenom problemu mesta ili komune nego na drugom, to još ne znači da su građani na prvom zboru bili više zainteresovani za rešavanje zajedničkih pitanja nego li na drugom. Razlika može biti samo u tome da se na prvom istupalo neorganiziranije (što je rekao jedan ponavlja još deset drugih), a na drugom organizovanije; učinak može biti isti odnosno čak i veći u drugom primeru.⁶ S tog aspekta podatak o tome koliki je procenat učesnika sudelovao u raspravi na zboru birača dobija bitno drukčiji značaj. Broj stanovnika koji su uopšte učestvovali na zboru birača je, između ostalog, izraz i određene racionalizacije i neformalne organizacije. Na zbor birači-ljudi ne dolaze samo kao automatizirani pojedinci, nego i kao članovi raznih neformalnih i formalnih grupa, tako da nastupaju kao njihovi mandatori. U tom pogledu od najvećeg je značaja da skoro svaki pojedinac kao član porodice u svojoj društvenoj delatnosti zastupa i njene interese. Zato, najčešće, nije potrebno da svi odrasli članovi porodice učestvuju na zboru

⁶ Do sličnih konstatacija je došao i Stojan Tomić, kada je istraživao društvenu participaciju stanovnika većih ruralnih naselja Semberije, pa je participaciju razvrstao u neorganizovanu, spontano organizovanu i svesno organizovanu. Videti: S. Tomić **Pretjerana institucionalizacija zadovoljavanja nekih potreba društvenih grupa u lokalnim zajednicama**, magistrski rad na Visokoj školi političkih nauka, Beograd.

birača, već samo jedan od njih, koji može kako upozoriti na kolektivno-relevantne probleme cele porodice, tako obavestiti porodicu o sadržini raspravljanja na zboru birača.

Da bi dobili uvid u raširenost te pojave, postavili smo anketiranima sledeće pitanje: »Da li je u vašoj porodici običaj da na zbor birača ide samo jedan član i da kasnije ispriča o sadržini zbora birača i ostalim, ili pak idu svi koje dnevni red interesuje?« Odgovore smo razvrstali po sledećim modalitetima:

1. — ide jedan član porodice pa ispriča i ostalima;
2. — ide jedan član porodice, ali ne ispriča ostalima;
3. — idu svi članovi porodice koje interesuje dnevni red;
4. — različito;
5. — ne ide ni jedan član porodice.

Polovina svih respodenata izjavila je da je u njihovoj porodici običaj da na zbor birača ide samo jedan član porodice, a zatim obavesti ostale o sadržini; 90% odgovorilo je da iz njihove porodice, doduše, ide jedan član na zbor birača, ali o sadržini raspravljanja ne obavesti ostale članove porodice; 15% anketiranih izjavilo je da na zborove birača idu svi članovi koje interesuje određeni dnevni red. Na taj način odgovorilo je najviše anketiranih službenika (21%), nešto manje radnika (16%), a najmanje seljaka (samo 4%). I obratno, najviše je porodica gde obično ide samo jedan član na zbor birača među seljacima, manje među radnicima, a najmanje među službenicima. Modalitet »različito« imao je 5%, a »ne ide ni jedan član porodice« 21%.

Ako u tim razmerama uzmemo u obzir porodicu kao jedinicu participacije (214 porodica sa prosečno 2 odrasla člana) vidljiv je negativan uticaj dotične pojave na participaciju, jer broj učesnika na zborovima birača brzo opada. Na taj način možemo razjasniti priličan deo razlike između stvarnog i »idealnog«, odnosno stoprocentnog učešća stanovnika na zboru birača. Naime, kada sadržaj raspravljanja, naročito odlučivanja, neposredno zadire u važne interese porodice, na zboru birača često učestvuju svi članovi porodice, iako to inače čini samo jedan njen član ili pak nijedan. U selu Dolina bilo je više primera koji ilustruju takvu situaciju. Npr. pojavio se predlog da se ukine zanatsko-stolarsko preduzeće i umesto njega uvede delatnost u većem opsegu, koja je više obećavala (mogućnost brojnih novih zaposlenja). Oko deset stolara iz mesta time je bilo snažno pogođeno, jer bi oni ubuduće svakodnevno morali ići na posao u drugo mesto, u kojemu se predviđalo sedište većeg drvno-industrijskog preduzeća. Na zbor birača, koji je bio sazvan da se raspravi ovo pitanje, došao je neobično veliki broj ljudi. Ali taj veći broj učesnika nisu sačinjavali članovi toliko većeg broja porodica. Naprotiv »zastupljeno« je bilo — po oceni domaćina — možda čak i manji broj porodica nego na ostalim zborovima birača. Međutim, broj učesnika je bio toliko velik, jer su zboru prisustvovali svi odrasli članovi porodica pogođenih stolara. Iz straha da se ne odluči na njihovu štetu, ako dođe do glasanja, stolari su doveli sobom svoje žene i rođake, koji inače samo ponekad ili čak nikad ne prisustvuju zborovima birača.

Ovaj primer potvrđuje nam hipotezu da pojedini članovi kao predstavnici porodice učestvuju na zborovima birača kada zborovi imaju ulogu izvora

informacija ili kad očekuju na njima samo opšte rasprave. Suprotno, verovatno više članova iste porodice učestvuje na onim zborovima birača na kojima se odlučuje o pitanjima koja se tiču njihovih neposrednih interesa.

Pošto smo tako objasnili značaj koji ima utvrđeni opseg učešća na zborovima birača, pogledajmo još i odnose između pojedinih kategorija učesnika. Uopšteno se pokazuju tendencije i međusobne razlike slične onima koje smo već utvrdili kod ostalih primera i oblika društvene participacije. **Muškarci** su učestvovali na jednom ili na oba zbora birača skoro tri puta više (u %) nego **žene**. U raspravama je učestvovalo šest puta više muškaraca (od svih anketiranih muškaraca) nego žena. To znači da je pri višem stupnju participacije razlika jedanput veća. Istovremeno, karakteristično je da je ta razlika između polova u određenom primeru institucionalne participacije i veća nego npr. kada je reč o neformalnoj ili formalno-grupnoj participaciji. S obzirom na **starost** birača razlike su, doduše, manje, ali ipak tipična srednja starosna generacija (od 31 do 50 godina) najaktivnije participira na zborovima birača. Manje su aktivni mlađi, koje smo uvrstili u grupu od 18 do 30 godina, a najmanje oni koji su iznad 50 godina. Velika se razlika u intenzitetu participacije na zborovima birača pojavljuje između **službenika, radnika i seljaka**. Tako npr. tri puta više službenika je učestvovalo na zboru birača nego seljaka, a seljaci zauzimaju srednji položaj (vidi tabelu 1). I u vezi **obrazovanja** pojavljuje se već poznata tendencija: što je viši stepen obrazovanja to je veći procenat učestvovao na zborovima birača (između najviše i najniže grupe razlika je trostruka). I **visina ličnog dohotka** u tesnoj je vezi s participacijom, tako da je procenat učesnika tim veći što je viši njihov lični dohodak.

Tabela 1

Participacija na zborovima birača s obzirom na zanimanje

zanimanje participacija	Službenici	Radnici	Seljaci	Ostali	Zajedno
Učestvovalo i diskutovalo	26	14	6	3	9
Učestvovalo a nije diskutovalo	47	33	18	22	27
Nije učestvovalo	23	31	51	44	40
Ne zna da je bio zbor birača	4	22	25	31	24
	100	100	100	100	100
N =	47	115	79	161	402

Karakteristično je da je među službenicima koji su raspravljali na zboru birača veoma visok procenat onih radnika i službenika koji imaju vodeći položaj na radnom mestu. U poređenju s ostalim radnicima i službenicima njih je relativno četiri puta više, a u poređenju s ostalim stanovnicima (koji nisu radnici ili službenici) deset puta više su sudelovali u diskusiji. Na zborovima je učestvovalo i diskutovalo takođe relativno više doseljenika nego domaćina.

Posebno visoku korelaciju utvrdili smo između **stupnja participacije u društvima odnosno organizacijama**, na jednoj i participacije na zborovima birača na drugoj strani. Od onih koji nisu članovi ni jedne organizacije ili

društva u selu Dolina (76) nije nijedan sudelovao u diskusiji na zborovima birača, a samo njih 12% prisustvovalo je zborovima birača. Što je viši intenzitet participacije u udruženjima (nije član, formalni član, aktivni član) tim je viši i intenzitet participacije na zborovima birača.

Tabela 2

Participacija na zborovima birača s obzirom na participaciju u društvenim organizacijama

$\chi^2 = 101,368$

$P = 0,001$

Participacija u društ. organiz. / Partic. na zborovima birača	nije član nijedne organiz.	član u jednoj ili više organiz.	aktiv. član u jednoj ili više organiz.	funkc. u jednoj ili više organiz.	ukupno
1. učestvovalo i diskutovalo	0	1	14	30	9
2. učestvovalo, nije diskutovalo	12	21	36	44	27
3. nije učestvovalo	88	78	50	26	64
Ukupno:	100	100	100	100	100
	N = 76	147	109	70	402

ZAŠTO GRAĐANI UČESTVUJU NA ZBOROVIMA BIRAČA

Da bi osvetlili uzroke zbog kojih stanovnici prisustvuju zborovima birača i time objasnili značaj prikazanih podataka, postavili smo anketiranim pitanje: »Koji su, po vašem mišljenju, glavni razlozi zbog kojih ljudi učestvuju na zborovima birača?« Te razloge možemo razvrstati u dve veće grupe. U prvoj su oni koji se odnose na rešavanje određenih potreba stanovnika, a u drugoj su oni koji se tiču grupnih i institucionalnih uticaja, koji bez obzira na konkretne potrebe, uslovljavaju njihovu participaciju na zborovima birača.

U prvom slučaju može se raditi o potrebama odnosno pitanjima ličnog, mesnog ili opštinskog karaktera. Interesovalo nas je kakva su to pitanja i problemi zbog kojih prvenstveno pojedinci učestvuju na zborovima birača. Pošto je zbor birača institucija mesne zajednice, posrednik između pojedinca (porodice) i cele komune, očekivali smo da se birači u tom obliku aktiviraju, pre svega zbog rešavanja mesnih pitanja i problema. Sakupljeni podaci nam tu pretpostavku i potvrđuju. Od svih anketiranih 32% je odgovorilo da ljudi učestvuju na zborovima birača (između ostalog) zbog rešavanja ličnih pitanja i problema, 64% zbog rešavanja mesnih, a 4% zbog opštinskih pitanja i problema. Te odgovore možemo uzimati u obzir kao okvirne pokazatelje sadržinske motivacije učešća. Dakle, na prvo mesto dolaze pitanja i problemi lokalne zajednice, na drugo lična, a na treće opštinska pitanja i problemi. Granica između ličnih i mesnih pitanja, istina, sasvim nije određena, ali je osnovna razlika naznačena. U prvom primeru radi se o pitanju koje prvenstveno pogađa određenog pojedinca (npr. slučajno mu je bio razrezan suviše velik porez i sl.), u drugom primeru, međutim, o pitanjima

koja pogađaju veći broj pojedinaca ili sve stanovnike lokalne zajednice. Srazmerno je malo pitanja, koja bi se sasvim specifično ticala samo jednog pojedinca ili svih stanovnika lokalne zajednice. Također je srazmerno malo pitanja koja bi se sasvim specifično ticala samo jedne porodice. Najčešće se radi o pitanjima koja se tiču više ljudi koji su u sličnom položaju ili imaju iste ili barem slične interese. Pošto npr. dozvole, odnosno lokacije za izgradnju kuća, i posle dugotrajnog čekanja, nisu bile date većem broju molilaca, jer je to bilo povezano sa konačnom izradom urbanističkog plana za selo Dolinu, taj je problem postao problem mesnog karaktera.⁷

Anketirani tek na treće mesto postavljaju rešavanje opštinskih pitanja, kao svrhe participacije na zborovima birača. Pošto većina stanovnika proživljava pretežni deo svoga života (nekada skoro isključivo) samo u svom mestu, razumljivo je što se to odražava na sadržinu raspravljanja na zborovima birača. Analiza zapisnika također nam pokazuje da je sadržajno potpuno preovladavala problematika mesnog karaktera. Istovremeno se, međutim, pojavljuje razlika između institucionalno određenog dnevnog reda i diskusije, koja se na toj osnovi razvija. Došli smo do zaključka da rukovodstvo zborova birača (unapred pripremljenim tačkama dnevnog reda, u referatima i sl.) daje veći naglasak pitanjima opštinskog karaktera, nego ostali birači koji sudeluju u raspravi. To je naročito očigledno kada je u pitanju rasprava o društvenom planu i budžetu opštine. Uvodni izveštaj, odnosno obrazloženje plana i budžeta usmereno je, pre svega, na privredna, socijalna, kulturna i druga pitanja cele opštine i one lokalne probleme koji po svom značaju prevazilaze mogućnosti mesnih zajednica (sredstva, organizacija i sl.). Suprotno, diskusija birača je po pravilu ograničena skoro isključivo na problematiku samog mesta i na lična pitanja. Participacija birača nije sasvim u skladu s normativno određenim intencijama i ciljevima zbora birača, bilo zbog nerazumevanja kompleksnog sadržaja, bilo zbog usmerenosti prvenstveno samo na individualne i posebne interese.⁸ U takvoj situaciji sasvim je razumljivo da rukovodstvo (odbornici, funkcioneri SSRN i dr.), pre svega, zadobija ulogu posrednika između opštih interesa komune i interesa mesne zajednice. Stanovnici svake mesne zajednice (Dolina u tom pogledu nije izuzetak) izražavaju na zborovima birača prvenstveno svoje posebne interese. Tek na osnovu konfrontacije tih različitih interesa, koji su bili izraženi na svim zborovima birača, opštinski odbornici i drugi predstavnici mesnih zajednica dobijaju celovitu predstavu o tome u kolikoj meri će biti moguće zadovoljiti odnosno uzeti u obzir pojedine interese, a da to ne ide na štetu opšteg interesa cele komune.

Sami se birači više aktiviraju u procesu razrešavanja suprotnih interesa unutar mesne zajednice, samostalno određuju prioriteta pitanja koje je potrebno rešiti zajedničkim sredstvima, odnosno zajedničkom akcijom u

⁷ Na zborovima birača na koje se odnose naši podaci (dva zbora u prvoj polovini 1963. g.) raspravljalo se još i o sledećim pitanjima: 1. dotaciji opštine mesnom odboru koja je bila suviše mala; 2. preuređenju groblja (kritika birača, jer još nisu bila odobrena potrebna sredstva; zaključak; opštinski narodni odbor treba da obezbedi sredstva barem u sledećoj godini); 3. samodoprinosu (500.000 din) za ulično osvetljenje; 4. asfaltiranju puta do susednog sela; 5. mestu zaključenja brakova (u selu, umesto u opštinskom centru); 6. otvaranje pilane »venecijanke«; 7. izgradnji benzinske pumpe; 8. zaposlenju zubnog lekara; 9. izgradnji škole; 10. samodoprinosu za izgradnju manjeg mosta u selu i 11. izbornoj problematici.

⁸ Birači često negoduju da nije moguće razumeti izveštaj i obrazloženja u kojima se, inače komplikovana pitanja, prikazuju raznim »instrumentima«, »procentima« i drugim stručnim izrazima. Pravu vezu sa sadržajem birači dobiju tek kada se počne govoriti o potpuno konkretnim akcijama, posebno u njihovom mestu.

okviru zajednice. Na zboru birača najčešće su prisutni pojedinci različitih interesnih grupa (s obzirom na određeno pitanje o kojem se raspravlja), tako da neposredno mogu usklađivati svoje različite interese. Međutim, kada je interes mesne zajednice kao celine u suprotnosti s interesima druge mesne zajednice ili komune, a raspravljanju prisustvuje samo jedna strana, tada se zaključak (predlog, zahtev) zbora birača često temelji na parcijalnom poznavanju, odnosno vođenju računa samo o situaciji u koji određeni problem zadire. Zato baš rukovodstvo u takvim primerima može igrati odlučujuću integrativnu ulogu s aspekta komune kao celine i to: 1. da u diskusiju na zboru birača unosi i ostale elemente (o kojima treba voditi računa s aspekta opšteg interesa komune, ili s aspekta druge mesne zajednice), o kojima manje upoznati birači ne vode računa;⁹ 2. da ostvaruju interese mesne zajednice u procesu odlučivanja na nivou komune kao celine. Predlaganje i izbor predstavnika mesne zajednice u opštinske organe, baš radi toga ima značaj participacije u rešavanju opštinskih pitanja. U tom smislu pojavljuje se celokupan kompleks posredne participacije, koji prevazilazi okvir naše analize.

Do sada smo raspravljali o tome u čemu građani vide svrhu svoga učešća na zborovima birača. Pri tom smo rekli da se u osnovi radi o određenim potrebama (pitanjima, problemima, interesima), koji mogu biti ličnog, mesnog ili opštinskog karaktera. S obzirom na istu sadržinu birači mogu sebi postaviti cilj: a) da se informišu o određenom pitanju, koje ih posebno tangira ili uopšte o novostima i događajima u mestu i opštini i b) da aktivno utiču na događanja, time što sudeluju u diskusiji i utiču na zaključke odnosno odluke zbora birača. Odgovori na spomenuto pitanje pokazuju, takođe, pored podataka o stvarnoj participaciji, da stanovnici sela Dolina učestvuju na zborovima birača većinom zato »što na zboru birača doznaju nešto novo«, da se, dakle, upoznaju s onim što neposredno ili potencijalno zadire u njihove interese. Samo manji broj učestvuje s namerom da aktivno utiče na način upotrebe zajedničkih (stvarnih i potencijalnih) raspoloživih sredstava.

Birače ne motivira samo predviđena sadržina (dnevni red i njihove posebne potrebe) na participaciju, nego još i razni drugi »popratni« razlozi. Možemo hipotetično reći da pojedinci u određenim situacijama participiraju na zborovima birača (a slično i u drugim primerima) iz sasvim različitih razloga, nego što bi to proizlazilo iz normativno određenih ciljeva participacije. Pri tom se može raditi o tome da 1) pojedinci na osnovu participacije na zboru birača pokušavaju postići neki svoj lični cilj koji odstupa od osnovnih ciljeva te institucije; ili 2) da participiraju iz nekih drugih razloga, odnosno pod uticajem okoline u kojoj žive. U prvom slučaju npr. pojedinac pokušava postići određenu korist za sebe, što se ispoljava u slučajevima kada se pojedinac svesno posluži participacijom kao »kanalom« vertikalne mobilnosti (zbor birača mu pruža priliku za javni nastup i ličnu afirmaciju, bez obzira na konkretnu sadržinu raspravljanja). Ali, po mišljenju anketiranih, taj razlog u selu Dolina nema velikog značaja (samo 90%

⁹ Biračima npr. koji su pokrenuli pitanje izgradnje nove škole u selu Dolina objašnjeno je da s opštinskim sredstvima nije moguće iste godine graditi školu u dva mesta. Pojavio se konflikt, ne više sa organima opštine, nego između stanovnika jedne i druge mesne zajednice. Sva objašnjenja o stvarnom stanju, odnosno potrebama jednog i drugog mesta (pri tom je važna uloga rukovodstva), vodila su objektivnim zaključcima.

je navelo to kao razlog za učešće na zboru birača). U drugoj grupi »sporednih« motiva interesovalo nas je kakav značaj imaju međusobni odnosi participanata i lični razlozi. Da li pojedinci učestvuju na zborovima birača i zato »što na njima učestvuju najugledniji stanovnici mesta« ili pak »njihovi susedi, prijatelji i poznanici«? Odgovori na to pitanje grubo nam pokazuju da su takvi međusobni uticaji vrlo slabi. Da ugledni utiču na učestvovanje ostalih odgovorilo je samo 7%, uticaju suseda, prijatelja ili poznanika pripisuje neki značaj samo 5% anketiranih. Uprkos izrazitoj tendenciji (koju smo već spomenuli) da je viši stupanj participacije u selu Dolina povezan s višim ugledom pojedinaca kod ostalih (neaktivnih) stanovnika, vidi se da najugledniji ipak nemaju bitnijeg uticaja na participaciju ostalih. I pored toga što manje aktivni visoko cene one koji su najaktivniji, ipak sami ne podražavaju svoj uzor. Među »sporednim motivima veći značaj anketirani pripisuju »građanskoj dužnosti« nego međusobnom uticaju (16% je navelo taj razlog učešća). Pojedini građani osećaju da je učešće na zborovima birača »očekivano ponašanje« (norma), da se, naime, očekuje od njih da ispune tu »građansku dužnost, iako u suštini nisu neposredno zainteresovani.¹⁰ Pošto je neaktivnost moguće razumeti — s jedne strane kao izraz ravnodušnosti prema pitanju koje se rešava, a s druge kao izraz negativnog, čak i neprijateljskog odnosa — neki pojedinci se već a priori pokušavaju osigurati da ih se radi njihove pasivnosti ne bi pogrešno ocenilo. Zato, barem povremeno učestvuju na zborovima birača, iako ih, inače, sama sadržina ne interesuje. Tako se, dakle, unapred osiguravaju da ne bi stekli loš glas (politička besprekornost).

Summary

ASSEMBLY OF ELECTORS — A FORM OF INSTITUTIONAL PARTICIPATION IN VILLAGES

This article is the third part of a larger author's study (»Social Participation in a Local Community«), that was based upon a »case study« of the village Dolina (Socialistic Republic Slovenia), one of the three types of agglomerations where the Institut for Sociology and Philosophy in Ljubljana carries out the complex research work of the commune on microsociological level. The first and the second part of that study (»Informal Group Participation in the Village« and »Formal Group Participation in the Village«) has been published in this Journal (No 5-6/64 and No 7-8/65).

In the introductory part the author comments some general characteristics of the institutional participation. It is tied with various formalized acts, and rules, with more or less fixed agenda, minutes, leadership of the meeting, etc. Time adaptation of it to every participant is very difficult, space location of it is usually connected with more than one premises, often far off the participant's flat, etc. Therefore the structural position of participants in institutional participation, at least when active participation is considered, is the most important for participants' mutual differentiation according to the intensity of participation. The content of institutional participation will be more in harmony with the content of problems and interests of inhabitants of the local community or com-

¹⁰ Navodimo kao karakterističan sledeći primer. Na prvom zboru birača (koji je greškom počeo u hladnoj dvorani) 1963. g. među prvima je došla i jedna stara žena, koja je, kao i ostali, dobila pismeni poziv. Ušla je u dvoranu, pozdravila, pogledala prisutne i rekla: »E pošto ste me videli, sad mogu da idem«, okrenula se i otišla iz dvorane. Time je, po njenom mišljenju, u suštini ispunila svoju dužnost, tek toliko »da ne bi ko rekao« da se nije odazvala pozivu.

mune, as different structural categories of inhabitants with different interests are more evenly represented among its participants and as differences in the intensity of participation among them are smaller.

The author in this article considers only one of many forms of the institutional participation e. g. the assembly of electors as an immediate institution of the communal selfmanagement.

In the first chapter the author, on the base of the executed interview of all adult inhabitants of the village, presents the essential structural differences of the villagers in the participation at the assemblies of electors, such as number of participants, way of participation, membership of participants in various social organizations in the village, etc.

In the second chapter the author analyses the responses of questionnaire related to the reasons of participation at the assembly of electors. The motives are classified into two groups: 1. those related to the concrete needs of villagers such as personal ones, local ones or communal ones, and 2. those related to the group and institutional influences underlying their participation at the assembly of electors regardless of their concrete needs. For instance 64% out of all the interviewed villagers answered that their participation had been motivated primarily by their material interests to help to solve the existing problems of their village, 32% because of interests to solve some of their personal problems and 4% because of interests to solve the problems of the whole commune. However, the author concludes, that electors are not motivated only by those reasons. There are many other »secondary« ones, such as selfinterest, loyalty, influence of neighbours, friends or acquaintances, political reasons, expected behaviour — norms, and similar ones. Examples of such motivations are illustrated.

Резюме

СОБРАНИЕ ИЗБИРАТЕЛЕЙ — ВИД ОРГАНИЗОВАННОГО УЧАСТИЯ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ В ДЕРЕВНЕ

Настоящая статья является, в самом деле, третьей главой труда под заглавием: «Участие в общественной жизни в местной общности.» Этот труд обосновывается на «case study» деревни Долина (Словения), которая представляет собой один из трех типов населенных пунктов, в которых Институт социологии и философии в Любляне проводит комплексные исследования на микросociологическом уровне. Первая и вторая главы упомянутого труда («Неформальная группная партиципация в селе» и «Формальное групповое участие в общественной жизни в деревне») печатаны в Sociologija sela № 5-6/64 (стр. 25-36) и 7-8 (стр. 89-100).

В вводной части автор указывает на некоторые общие характеристики организованного участия в общественной жизни в деревне. Оно связано с различными формализмами и правилами, с более-менее определенной повесткой дня, с протоколом, с определенным руководством. Что касается времени, такое участие в общественной жизни труднее наладить с делами каждого отдельного человека, а кроме того, участвующие в такой общественной жизни в деревне часто должны уходить сравнительно далеко от своих квартир и т. д. В связи с этим, не все в состоянии одинаково интенсивно принимать участие в общественной жизни в деревне. И чем более равномерно будут принимать участие в общественной жизни в деревне представители всех категорий населения в деревне, тем более содержание такой деятельности будет соответствовать требованиям жителей местной общности или коммуны.

Среди различных форм организованного участия в общественной жизни в деревне, автор в статье рассматривает лишь одну из форм: собрание избирателей как непосредственную форму самоуправления в коммуне. В первой главе автор, на основании данных анкеты, которой были охвачены все взрослые жители села Долины (уточняет основные структурные различия, когда речь идет об участии жителей на собраниях избирателей) интенсивность участия,

способ участия, половая структура участвующих на собраниях, возрастная структура, специальность участвующих, членство в других организациях в деревне и т. д.).

Во второй главе автор анализирует ответы на вопросы в анкете, из которых видны причины, по которым жители принимают участие в собраниях избирателей. Эти мотивы автор разделяет на две большие группы: 1) относящиеся к удовлетворению требованиям жителей деревни (личным, местным или районным) и 2) мотивы в связи с влиянием группы или организации, которые нельзя объяснить лишь удовлетворением таким требованиям. Например, из всего числа анкетированных 64% принимает участие на собраниях избирателей потому, что они заинтересованы в решении разных вопросов в деревне, 32% из-за личных вопросов, а всего лишь 4% заинтересованы в решении вопросов на уровне общины. Но, заключает автор, есть и другие, «сопроводительные» мотивы, некоторые из которых рассматривает отдельно (например, личная польза, гражданский долг, влияние соседей, знакомых и друзей, политические причины и т. п.).